

הצור תמים פעלו

הצור תמים פעלו פי כל־דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: (דברים לב ד).¹

רש"י דברים פרק לב ד – אמונה באל אמונה

הצור תמים פעלו - אף על פי שהוא חזק, כשמביא פורענות על עוברי רצונו, לא בשטף הוא מביא, כי אם בדין כי תמים פעלו:

אל אמונה - לשלם לצדיקים צדקתם לעולם הבא. ואף על פי שמאחר את תגמולם, סופו לאמן את דבריו:

ואין עול - אף לרשעים משלם שכר צדקתם בעולם הזה:

צדיק וישר הוא - הכל מצדיקים עליהם את דינו, וכך ראוי וישר להם. צדיק מפי הבריות. וישר הוא וראוי להצדיקו.²

אבות דרבי נתן הוספה ב לנוסח א פרק ד – משה מצדיק עליו את הדין

באותה שעה עמד משה בתפילה לפני הקב"ה אמר לפניו: רבש"ע, אני אי אתה מעליני לארץ ישראל, הניחני עוד שאחיה בעולם ולא אמות ולא איגנח בעפר. משיב הקב"ה ואמר לו למשה: משה, לא כך כתבתי בתורתך על ידך: "אני אמית אחיה" ואם אין אני ממית אותך בעולם הזה, היאך אני מחיה אותך בעולם הבא? ולא עוד אלא שתעשה תורתך פלסטר, שנאמר: "ואין מידי מציל".³ משיב משה ואמר לפני הקב"ה: רבש"ע, אם לא, הניחני בעולם כעוף שהוא פורח באויר ומלקט בכל יום מורסנו מן הקרקע ושותה מים הנהרות. אחיה בעולם ולא אמות ולא איגנח בעפר.⁴ א"ל רב לך... רב לך שדברת, כבר נגזרה גזרה ונחתם גזר דין. כיון שראה משה הקב"ה שלא נשא לו פנים ולא נתן לו חיים, פתח פיו ואמר: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט".⁵

ספרי דברים פרשת האזינו פסקא שז – מה מידת הדין למעלה?

דבר אחר: "הצור תמים פעלו", כשירד משה מהר סיני נתקבצו ישראל אצלו אמרו לו: רבינו משה, אמור לנו מה היא מדת הדין למעלה? אמר להם: איני אומר לכם לזכות את הזכיי ולחייב את החייב, אלא אפילו להחליף דבר: "אל אמונה ואין עול".⁶

¹ לכאורה, זהו 'פסוק תמים' המבטא את שלטון הקב"ה והנהגתו את העולם כמלך צדיק וישר שכל משפטיו אמת וצדק, ללא שום עוול. וכלשון תהלים לג ד: "כִּי־יֵשֶׁר דְּבַרְהוֹ וְכָל־מַעֲשָׂהוּ בְּאֱמוּנָה". ובהללים פט טו: "צִדְקָה וּמִשְׁפָּט מִכּוֹן פִּסְאָךְ חֶסֶד וְאֱמֶת יִקְדְּמוּ פִּנְיֶךָ". וכך הרי חזרנו וביטאנו במוצא שפתינו בתפילותינו בימי הסליחות והרחמים מאחרי כותלנו. אלא שאין הדברים פשוטים כלל ועיקר ומסתבר שדווקא על פסוק זה, שאנו קוראים אם בשבת שלפני יום הכיפורים ואם בשבת שאחרי (שגם היא שבת תשובה, ראו דברינו [דרשו ה' בהימצאו](#) בשבת שובה), נאמרו פירושים ומדרשים בנושא הקשה של גילוי שכר ועונש בעולם שלנו.

² בחלוקת הפסוק לארבעה קטעים ברורים, ובפירושו לכל אחד מהם בנפרד ובמשולב, מתמצת רש"י את הפסוק לאמירה כוללת ופשוטה של אמונה באל אמונה שמנהיג את העולם בצדק וביושר ש"הכל מצדיקים עליהם את דינו" - ומה נוסף על דבריו. אך אנחנו נבקש בכ"ז 'לרדת לקומת המדרשים', מהם שאב רש"י, ולשאוב מעט מים מאותן הבארות מהם הוא שאב. ונתמקד בעיקר ברבע הראשון של הפסוק "הצור תמים פעלו".

³ פסוקי שירת האזינו עומדים כנגד משה! האם בשירה עצמה טמון הפתרון לאי כניסת משה לארץ ולאי הסכמתו למיתה?

⁴ במדרשים אחרים, משה מבקש להיכנס לארץ כאדם פשוט והקב"ה מסרב מסיבות של פגיעה בסמכותו של יהושע, במדרשים אחרים מבקש משה להישאר בעבר הירדן המזרחי אצל בני גד ובני ראובן וגם על כך הוא מסורב. אך מה פשר עניין זה לחיות כעוף הפורח שכל עיסוקו הוא לאכול, לשתות ולשרוד? אילו חיים אלה? הכל בשביל להימלט מגזירת "כי עפר אתה ואל עפר תשוב"?

⁵ ראו מקבילה בדברים רבה פרשת וזאת הברכה פרשה יא סימן י: "באותה שעה אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע, אם אין אתה מכניס אותי לא"י הניח אותי בעולם הזה ואחיה ולא אמות. אמר לו הקב"ה למשה: אם לא אמיתך בעולם הזה היאך אחיך לעולם הבא? ולא עוד אלא שאתה עושה תורתך פלסטר שכתוב בתורתך על ידך: ואין מידי מציל. אמר משה לפני הקב"ה: רבש"ע אם אין אתה מכניס אותי לא"י הניח אותי כחיות השדה שהן אוכלין עשבים ושותין מים וחיין ורואין את העולם, כך תהא נפשי כאחת מהן. א"ל: רב לך. אמר לפניו; רבש"ע, ואם לאו, הניח אותי בעולם הזה כעוף זה שהוא פורח בכל ארבע רוחות העולם ומלקט מזונו בכל יום ולעת הערב חוזר לקנו כך תהא נפשי כאחת מהן. אמר לו: רב לך! מהו רב לך? אמר לו רב לך אשר דברת. כיון שראה משה שאין בריה יכולה להצילו מדרך המות, באותה שעה אמר: הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא. מה עשה משה? נטל את המגילה וכתב עליה שם המפורש. וספר השיר עדיין לא מילא לכתוב, עד שהגיע הרגע שבו ימות משה". הרי שכתובת שירת האזינו מלווה ממש את רגעי האחרונים של משה. פסוקים מסוימים בשירה הם אישיים של משה! והוא ראש לכל המצדיקים עליהם את הדין כפי שנראה להלן. על שמונה הפסוקים האחרונים בתורה אומרת הגמרא במסכת בבא בתרא טו ע"א: "עד כאן הקב"ה אומר ומשה וכותב, מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע". ואילו עפ"י המדרשים האלה כבר בשירת האזינו, בה משתלב עתידו הקשה של העם עם מותו הקרוב של משה, כבר שם: הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע ומצדיק עליו את הדין: "הצור תמים פעלו".

⁶ כשמשה יורד מההר מבקשים בני ישראל לדעת מהי מידת הדין שם למעלה? איך נצפים מעשי בני האדם כאן על הארץ מלמעלה ואין הם נשפטים? עונה להם משה: על המקרים הפשוטים שמחייבים את החייב ומזכים את הזכאי, היינו צדיק וטוב לו ורשע שרע לו, שאנו רואים לעתים - על כך אין צריך לומר לכם. אלא על החלפת הדבר, שאנו רואים פעמים לא מעטות שצדיק ורע לו ורשע

מדרש תהלים (בובר) מזמור צב – מזמור שיר ליום השבת

פסוק יד: "להגיד כי ישר ה' צורי ולא עולתה בו". אמרו לו למשה: מי גרם לך שלא ליכנס לארץ? אמר להם: אני גרמתי. אמרו לו: ולא הקב"ה עשה לך? אמר להם: חס ושלוש, אפילו אם רואים שהקב"ה מצדיק את הרשע, ומרשיע את הצדיק, "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עליו".⁷

ספרי דברים פרשת האזינו פסקא שז – מאל אמונה לצידוק הדין

"הצור תמים פעלו" – הצור, הצייר שהוא צר את העולם תחילה ויצר בו את האדם שנאמר: "וייצר ה' אלהים את האדם" (בראשית ב ז).⁸ תמים פעלו, פעולתו שלימה עם כל באי העולם ואין להרהר אחר מעשיו אפילו עילה של כלום. ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר: אילו היו לי שלוש עיניים ואילו היו לי שלוש ידיים ואילו היו לי שלוש רגליים ואילו הייתי מהלך על ראשי ואילו היו פני הפוכות לאחורי, כמה היה נאה לי!⁹ תלמוד לומר: "כי כל דבריו משפט" – יושב עם כל אחד ואחד בדין ונותן לו מה שהוא ראוי לו. אל אמונה – שהאמין בעולם ובראו. ואין עוול – שלא נבראו בני אדם להיות רשעים אלא צדיקים, וכן הוא אומר: "לבד ראה זה מצאתי אשר עשה האלהים את האדם ישר והמה בקשו חשבונות רבים" (קהלת ז כט). צדיק וישר הוא, מתנהג בישרות עם כל באי העולם.¹⁰ דבר אחר: הצור, התקיף. תמים פעלו, פעולתם של באי העולם שלימה לפניו מתן שכרם של צדיקים ומתן פורענותם של רשעים. אלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה, ואלו לא נטלו כלום משלהם בעולם הזה... אל אמונה, – כשם שמשלם לצדיק גמור שכר מצוה שעשה בעולם הזה, לעולם הבא, כך משלם לרשע גמור שכר מצוה קלה שעשה בעולם הזה, בעולם הזה. וכשם שנפרע מרשע גמור על עבירה שעשה בעולם הזה לעולם הבא, כך נפרע מצדיק גמור על עבירה קלה שעשה בעולם הזה, בעולם הזה.¹²

דבר אחר: הצור תמים פעלו – כשתפסו את רבי חנינה בן תרדיון נגזרה עליו גזירה לישרף עם ספרו. אמרו לו: נגזרה עליך גזירה לישרף עם ספרך. קרא המקרא הזה: "הצור תמים פעלו". אמרו לאשתו: נגזרה על בעלך גזרה לישרף ועליך ליהרג, קראה המקרא הזה: "אל אמונה ואין עליו". אמרו לבתו: נגזרה גזירה על אביך לישרף ועל

וטוב לו, גם זו "מידת הדין למעלה", גם זה "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עוול צדיק וישר הוא". בתשובה לשאלת העם, מלמד משה את צידוק הדין וקבלת דין שמים, גם כאשר אין אנו מבינים (והרבה יותר מדי פעמים אין אנו מבינים. ומשה עצמו חוזר ומבקש לדעת את סוד הנהגת הקב"ה ושכר ועונש בעולם בבקשתו אחרי חטא העגל "הודיעני נא את דרכיך" – ראו דבריני **בנקרת הצור**). ועכשיו שהגיעה שעתו של משה למות, הרי זה בבחינת "קשוט עצמך תחילה" למשה. גם ברגע שתיפרד מהעולם לא תבין שכר ועונש ואין לך אלא להצדיק עליך את הדין. וראו עוד קהלת רבה ג א: "אילו עמד אחר נביא וחכם לומר (דברים ל"ב) הצור תמים פעלו וגו' אלא משה רבינו, לפי שכתוב בו (תהלים ק"ג) יודיע דרכיו למשה לבני ישראל עלילותיו, לזה נאה לומר הצור תמים". נאה דורש נאה מקיים.

⁷ "צורי ולא עולתה בו" קשור עם "הצור תמים פעלו". צידוק הדין לא רק כהשלמה, "אפילו להחליף הדבר", אפילו כשאיננו מבינים, אלא לתחילה בבחינת "נחפשה דרכינו ונחקרה". והרי "כי אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא" (קהלת ז כ), לפיכך, תמיד ניתן למצוא סיבה לחטא אצל צדיק (ולזכות אצל רשע). "אני גרמתי" אומר משה. ובהמשך מדרש תהלים שם על "מזמור שיר ליום השבת", מוזכר גם אדם הראשון שהיה, עפ"י המדרש, הראשון לומר את הפרק "מזמור שיר ליום השבת". איזה צידוק הדין קשה יותר, זה שמחפש סיבה "אני גרמתי", או זה שמקבל בהכנעה את הדין ואומר: אינני מבין? ולמה כל זה דווקא במזמור שיר ליום השבת? את עניני השבת נראה גם בהמשך ועד כאן בצידוק הדין של משה.

⁸ ראו דרשת הצייר על הפסוק בתפילת חנה בגמרא מגילה יד ע"א: "ואין צור כאלהינו – אין צייר כאלהינו. אדם צר צורה על גבי הכותל ואינו יכול להטיל בה רוח ונשמה קרביים ובני מעים, אבל הקב"ה צר צורה בתוך צורה, ומטיל בה רוח ונשמה קרביים ובני מעים". מטיב זה של הצייר הצר ויוצר, מצוי לחיוב במדרשי תנחומא בפרשת תרוי על לידת התינוק. ולגנאי, בפרשתנו על הפסוק: "צור ילדך תשי – היתשתם כוחו של צייר" (פסיקתא רבתי פסקא כד – הדיבור השישי לא תנאף) ויש צור-צייר עוד רבים.

⁹ על קטע זה ראו פיתוח הדרשה בקהלת רבה ב יא על הפסוק "ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות ... את אשר כבר עשוהו ... כביכול הקב"ה ובית דינו עשאוהו, נמנים על כל אבר ואבר משלך ומעמידך על תיקונך". והוא מסיים שם: "ויצר ה' אלהים את האדם מה תל אשר יצר? אלא הצור הוא צייר נאה, כביכול מתגאה בעולמו ואומר ראו בריה שבראתי צורה שצירת".

¹⁰ התבוננות בשלמות הבריאה צריכה להביא להכרה בשלמות הנהגת העולם ובשכר ועונש. פעולתו (פעלו) השלימה של הצור-היוצר-הצייר בבריאה, היא בהכרח גם "פעולתו השלימה עם כל באי העולם" וכשם שאין לתמוה ולהרהר למה אין לאדם שלוש עיניים או שלוש ידיים, כך "אין להרהר אחר מעשיו" בהנהגתו המוסרית של הבורא את העולם. המדרש ממשיך שם בקו חד ותקיף זה גם בדיון מאורעות העולם הגדולים: "הצור, התקיף. תמים פעלו, פעולתו שלימה עם כל באי העולם ואין להרהר אחר מעשיו אפילו עילה של כלום. ואין אחד מהם שיסתכל ויאמר מה ראו אנשי דור המבול להישטף במים ומה ראו אנשי מגדל שנתפזרו מסוף העולם ועד סופו ומה ראו אנשי סדום להישטף באש וגפרית ומה ראה הארץ ליטול את הכהונה ומה ראה דוד ליטול את המלכות, ומה ראו קרח ועדתו שתבלעם הארץ. תלמוד לומר: כי כל דרכיו משפט – יושב עם כל אחד ואחד בדין ונותן לו מה שראוי לו".

¹¹ אלו, הצדיקים, לא נטלו (לא קבלו) את השכר שמגיע להם בעולם הזה; ואלו, הרשעים לא נטלו (לא קבלו) את העונש שמגיע להם בעולם הזה. עם שניהם החשבון הסופי הוא בעולם הבא.

¹² אלא שכאמור עינינו הרואות שצדיק ורע לו ורשע וטוב לו, והבטחות השכר והעונש, ליחיד ולציבור, לא תמיד מתקיימים, על כרחך שאנחנו צריכים להסברים שמה שאנחנו רואים בעינינו הוא לא החשבון המלא והמדויק, בפרט אם נכניס לתמונה את העולם הבא. ראו הדיון הקשה על שכר ועונש, צדיק ורשע בגמרא ברכות ז ע"א ובאבות דרבי נתן נוסח ב פרק כב. עניינינו כאן הוא רק להראות שכאשר "הצור תמים פעלו" עובר מהבריאה ונפלאותיה אל הנהגת העולם המוסרית, הדברים כבר אינם כ"כ תמימים ופשוטים ויש צורך במבט נוסף על "הצור תמים פעלו" – הוא צידוק הדין שכבר ראינו אצל משה.

אמך ליהרג ועליך לעשות מלאכה,¹³ קראה המקרא הזה: "גְּדֹל הַעֲצָה וְרַב הָעֲלִילָה אֲשֶׁר־עִינֶיךָ פְּקוּחֹת עַל־כַּלְדָּרְכֶיךָ בְּנֵי אָדָם לְתֵת לְאִישׁ כְּדָרְכָיו וְכַפְרֵי מַעַלְלָיו" (ירמיה לב יט). אמר רבי: כמה גדולים צדיקים אלו שבשעת צרתם הזמינו שלשה פסוקים של צידוק הדין מה שאין כן בכל הכתובים, כיוונו שלושתם את לבם וצידקו עליהם את הדין.¹⁴

תלמוד ירושלמי מסכת קידושין פרק ד הלכה א – רצפה בת איה

"והמה הומתו בימי קציר בראשונים" (שמואל ב כא ט) כתיב "קציר שעורים". "ותקח רצפה בת איה את השק וטטהו לה על הצור". מהו על הצור? אמר ר' הושעיה: שהיתה אומרת: "הצור תמים פעלו".¹⁵

מסכת בבא קמא דף נ עמוד א – בין בתו של נחוניא לבנו

תנו רבנן: מעשה בבתו של נחוניא חופר שיחין שנפלה לבור גדול, באו והודיעו את רבי חנינא בן דוסא. שעה ראשונה - אמר להם: שלום, שניה - אמר להם: שלום, שלישית - אמר להם: עלתה. אמרו לה: מי העלך? אמרה להם: זכר של רחלים נזדמן לי וזקן אחד מנהיגו. אמרו לו: נביא אתה? אמר להם: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך אמרתי: דבר שאותו צדיק מצטער בו יכשל בו זרעו.¹⁶ אמר רבי אחא: אף על פי כן מת בנו בצמא, שנאמר: "וסביביו נשערה מאד" (תהלים נ ג), מלמד שהקב"ה מדקדק עם סביביו אפילו כחוט השערה. ר' נחוניא אמר, מהכא: "אל נערץ בסוד קדושים רבה ונורא על כל סביביו". אמר ר' חנינא: כל האומר הקב"ה ותרן הוא - יותרו חייו, שנאמר: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט".¹⁷

מכילתא דרבי ישמעאל בשלח מסכתא דשירה פרשה א – שירת הנאמן

"אז ישיר משה ... את השירה הזאת". וכי שירה אחת היא? והלא עשר שירות הן: הראשונה שנאמרה במצרים ... השנייה שנאמרה על הים¹⁸ ... השלישית שנאמרה על הבאר ... הרביעית שאמר משה ...¹⁹ החמישית שאמר

¹³ עפ"י המקורות המקבילים, אין מדובר בסתם מלאכה או אפילו במלאכה קשה או בזויה, אלא במלאכת הזנות.

¹⁴ ראו מקבילה לסיפור זה של ר' חנינא בן תרדיון, בגמרא עבודה זרה יח ע"א ושם משתמע שהבת נהגה שלא כשורה, אבל אפילו כך לא הגיע להם עונש קשה כל כך. והסיום שם דומה לסיום כאן: "... בשעה שיצאו שלשתן - צדקו עליהם את הדין, הוא אמר: הצור תמים פעלו [וגו']". ואשתו אמרה: אל אמונה ואין עול, בתו אמרה: גדול העצה ורב העלילה אשר עיניך פקוחות על כל דרכי בני אדם וגו'. אמר רבי: [כמה] גדולים צדיקים הללו, שנזדמנו להן שלש מקראות של צדוק הדין בשעת צדוק הדין". מה שמסביר את הקטע במדרש: "מה שאין כן בכל הכתובים", היינו שהזדמנו להם הפסוקים המתאימים במקרא לצידוק הדין. ראו גם מקבילה במסכת שמחות פרק ח הלכה יב: "וכשנתפס רבי חנינא בן תרדיון למינות, גזרו עליו לשריפה, ועל אשתו להריגה, ועל בתו לישב בקובה של זונות. אמר להם: מה גזרו על אותה עניה? אמרו לו להריגה, קרא עליה, צדיק ה' בכל דרכיו וחסיד בכל מעשיו, הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא".

¹⁵ מדובר כאן בפרשה הכאובה והקשה של מסירת בני משפחת שאול ע"י דוד לגבעונים כמתואר בשמואל ב פרק כא: "וַיְהִי רָעַב בְּיַמֵּי דָוִד שְׁלֹשׁ שָׁנִים שָׁנָה אַחֲרֵי שָׁנָה וַיִּבְקֹשׁ דָּוִד אֶת פְּנֵי ה' ס וַיֹּאמֶר ה' אֶל שְׂאוּל וְאֶל בֵּית הַדָּמִים עַל אֲשֶׁר הִמִּית אֶת הַגְּבַעִיִּים. ... וַיֹּאמֶר דָּוִד אֶל הַגְּבַעִיִּים מַה אַעֲשֶׂה לָכֶם וּבְמַה אֶכְפֹּר וּבְכֹרֹךְ אֶת נַחֲלַת ה': וַיֹּאמְרוּ לוֹ הַגְּבַעִיִּים אֵין לִי לָנוּ כֶּסֶף וְזָהָב עִם שְׂאוּל וְעִם בֵּיתוֹ וְאֵין לָנוּ אִישׁ לְהַמִּית בְּיִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ מַה אַתֶּם אֹמְרִים אַעֲשֶׂה לָכֶם: וַיֹּאמְרוּ אֶל הַמֶּלֶךְ הָאִישׁ אֲשֶׁר כָּלָנוּ וְאֲשֶׁר כָּלָנוּ נִשְׁמְדָנוּ מֵהַתִּיַּצֵּב בְּכָל גְּבֹל יִשְׂרָאֵל: יָתֵן לָנוּ שִׁבְעָה אֲנָשִׁים מִבְּנֵי וְהוֹקְעֵנוּם לַה' בְּגִבְעַת שְׂאוּל בְּחִיר ה' ס וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ אֲנִי אֶתֵּן". ורצפה בת איה משרידי בית שאול ששניים מבניה הם בין שבעת המומתים (החמישה האחרים הם מבני מיכל) שופכת מים על המומתים ושומרת עליהם קיץ שלם, ביום מפני עוף השמים ובלילה מפני חיות השדה, עד שבאה עונת הגשמים. רק אחרי שדוד שומע את מעשיה של רצפה בת איה הוא מתעורר ומביא את עצמותם, יחד עם עצמות שאול ובניו, לקבר בנחלת בנימין. וכבר הרחבנו בפרשה קשה זו בדברינו [הגבעונים](#) בפרשת נצבים וכאן רק הבאנו סיפור זה כדוגמה קשה שנייה של צידוק הדין.

¹⁶ שחנינא היה חופר בורות, שיחין ומערות עפ"י כל דקדוקי ההלכה. ראו בתחילת הסוגיה שם: "תנו רבנן (תוספתא בבא קמא ו ה): חפר ופתח על מסר לרבים - פטור, חפר ופתח ולא מסר לרבים - חייב; וכן מנהגו של נחוניא חופר בורות שיחין ומערות, שהיה חופר ופתח ומסר לרבים. וכששמעו חכמים בדבר, אמרו: קיים זה הלכה זו. הלכה זו ותו לא? אלא אימא: אף הלכה זו".

¹⁷ ראו הסיפור בירושלמי שקלים פרק הלכה א, שם יש הפרדה בין הסיפור של הבן של נחוניא שמת בצמא ובין הבת של "חסיד אחד שהיה חופר בורות שיחין ומערות לעוברים ושבים", ששטפה נהר וניצלה ע"י מלאך בדמות רבי פנחס בן יאיר שטען כלפי הקב"ה: "איפשר שהיה מכבד את בוראו במים והוא מקפחו במים?". אבל בגמרא בבלי אוחזו שני הסיפורים ובעקבות זאת שאלו רבים מדוע הבת ניצלה מטביעה במים, בעוד שהבן מת בצמא, אחרי שנחוניא היה עוסק בסיפוק צרכי מים לרבים. ראו פירוש שטיינזלץ שם שמביא שני הסברים. כך או כך, משפט הסיום בו טובע רבי חנינא את המשפט החד: "כל האומר הקב"ה וותרן - יותרו חייו" המסתמך על הפסוק: "הצור תמים פעלו" - הוא מה שמעניין אותנו. הפסוק מובא, כך משתמע, בהקשר האסון שקרה לבן. וודאי עבר איזו עבירה והקב"ה שמדקדק עם הצדיקים כחוט השערה (ואת הבת הציל) לא וותרן לו. ויש לקרוא את הפסוק במלואו: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט". אבל אם כבר איחד הבבלי את שני הסיפורים שבירושלמי לסיפור מתמשך אחד (שים לב שבירושלמי לא מובא כלל הפסוק: "הצור תמים פעלו") אפשר שהוא מכוון לשני הסיפורים: לסיפור של הבת במובן רך כפי שנראה להלן בחיבור של "הצור תמים פעלו" עם הפסוק בתהלים: "אשרי תמימי דרך". הקב"ה תמים פעלו עם תמימים (בדומה לפיזטים שאמרנו בראש השנה וביום הכיפורים). אך עם הבן, מתגלה הפן השני של הפסוק, הפן הקשה של צידוק הדין ושל "כי כל דרכיו משפט".

¹⁸ ראו דברינו [מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה](#) בשביעי של פסח.

¹⁹ שירת האזינו בפרשת השבוע. ראו דברינו [האזינו השמים ותשמע הארץ](#) לפרשת האזינו.

יהושע²⁰ ... הששית שאמרה דבורה וברק ... השביעית שאמר דוד, שנאמר: "וידבר דוד לה' את דברי השירה הזאת" (שמואל ב כב א),²¹ השמינית שאמר שלמה²² ... התשיעית שאמר יהושפט²³ ... העשירית לעתיד לבוא שנאמר: "שירו לה' שיר חדש תהילתו מקצה הארץ" (ישעיה מב י), ואומר: "שירו לה' שיר חדש תהילתו בקהל חסידים" (תהלים קמט א).²⁴

אשירה לה' כי גאה גאה ... אשירה לה' שהוא גיבור ... אשירה לה' שהוא עשיר ... אשירה לה' שהוא חכם ... אשירה לה' שהוא רחמן ... אשירה לה' שהוא דיין, שנאמר: "כי המשפט לאלהים הוא", ואומר: "אלהים נצב בעדת אל" (תהלים פב א), ואומר: "הצור תמים פעלו" (דברים לב ד). אשירה לה' שהוא נאמן, שנאמר: "האל הנאמן וגוי" (דברים ז ט), ואומר: "אל אמונה ואין עול", הא לו נאה גדולה וגבורה ותפארת והנצח וההוד.²⁵

מכילתא דרבי ישמעאל כי תשא מסכתא דשבתא פרשה א – אין שביטה לצדק ולמשפט

"כי ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ וביום השביעי שבת וינפש" (שמות לא יז). ממה שָׁבַת? מן העבודה, או אף מן הדין? תלמוד לומר "וינפש", מגיד שאין הדין בטל מלפניו לעולם; וכן הוא אומר: "צדק ומשפט מכון כסאך חסד ואמת יקדמו פניך" (תהלים פט טו), וכתוב: "ענן וערפל סביביו צדק ומשפט מכון כסאו" (תהלים צו ב), ואומר: "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט" (דברים לב ד).²⁶

ויקרא רבה ב' פרשת ויקרא – אשרי תמימי דרך שהקב"ה סופר עצמו איתם

ברוך המקום שקפָר עצמו עם הצדיקים הראשונים. אדם העלה שור ע"ג המזבח, שנאמר: "ותיטב לה' משור פר מקרין מפריס" (תהלים סט לב).²⁷ נח קיים מה שכתוב בתורה, שנאמר: "ויבן נח מזבח לה'" (בראשית ח כ). אברהם קיים את התורה כולה, שנאמר: "עקב אשר שמע אברהם בקולי וישמור משמרת, מצוותי, חוקותי ותורותי" (בראשית כו ה) ... יצחק קיים מה שכתוב בתורה והשליך עצמו לפני אביו כשה זבוח.²⁸ יעקב קיים מה שכתוב בתורה, שנאמר: "ויתנו אל יעקב את כל אלהי הנכר וכו'" (בראשית לה ד). יהודה קיים מה שכתוב בתורה ... יוסף קיים מה שכתוב בתורה ... עד שלא נתנה תורה להם והם עשו אותה מאליהם. לפיכך אהבם

²⁰ הכוונה כאן לדברי יהושע (י יב) בעקבות הניצחון על חמשת מלכי האמורי, שאפשר לזהות בה מבנה שירי: שֶׁמֶשׁ בְּגִבְעוֹן דוֹם / וַיִּרַח בְּעֶמֶק אֵילֹון: וַיִּדְם הַשֶּׁמֶשׁ וַיִּרַח עֶמֶד / עַד יָקָם גּוֹי אִיבִי ... וַיַּעֲמֵד הַשֶּׁמֶשׁ בְּחֻצֵי הַשָּׁמַיִם / וְלֹא אָץ לְבֹא כְיוֹם תָּמִים". ראו גם במקצת ספרי תנ"ך סידור רשימת שלושים ואחד המלכים שהכניע יהושע, בסוף פרק יב, במבנה של שיר.

²¹ היא הפטרת השבת שאנו קוראים גם בשביעי של פסח ומקבילתה בתהלים יח. שירה שביעית המפטירה את השירה השנייה והשירה הרביעית.

²² מזמור שיר חנוכת הבית.

²³ ככתוב בדברי הימים ב פרק כ פסוק כא: "וַיִּוָּעַץ אֶל הָעָם וַיַּעֲמֵד מִשְׁרָרִים לֵה' וַיִּמְהַלְלִים לְהַדְרֹת קֹדֶשׁ בְּצֵאת לִפְנֵי הַחֲלוּץ וְאִמְרִים הוֹדוּ לֵה' כִּי לְעוֹלָם חֶסֶד".

²⁴ אפשר אולי להוסיף עוד שירות כגון שירת ההודיה של חזקיהו אחרי שהבריא ממחלתו (ישעיהו פרק לח), ושירי מזמור שונים בתהלים, אבל נראה שהדגש כאן הוא על 'שירות גדולות' שנאמרו בציבור, והעיקר הוא המשך הדרשה.

²⁵ העולם מלא שירה. לכל דבר יש שירה ועל כל דבר יש לשורר. גם על כך שהקב"ה דיין ונאמן. לפיכך, הגם שתכונות אלה של הקב"ה כבר נאמרו פעמים הרבה בתורה, בפרט בספר דברים, חוזר משה ואומר אותם כשירה: "הצור תמים פעלו כי לְדַרְכָּיו מִשְׁפָּט אֵל אֲמוֹנָה וְאֵין עָוֹל צְדִיק וְיֹשֶׁר הוּא". כך ייחרתו הדברים בלב ויעלו על לשון בעת המתאימה כמו אצל ר' חנינא, אשתו ובתו.

²⁶ דרשה אחרת של "הצור תמים פעלו", אולי יותר נכון של המשך הפסוק "כי כל דרכיו משפט" הוא שלעולם אין הקב"ה כביכול שובת או נופש או נח מעשיית דין וצדק בעולם. אין שבת מעשיית משפט, דין וצדק, שהרי אלה מושגות כסא הכבוד ב"מכון כסאך" (לצד החסד והאמת). מה הייתה ההווה אמינא שהקב"ה כן נח בשבת מהדין כמו מהעבודה? ראו בפסיקתא רבתי מו – תוספתא שאדם הראשון ניצל מן הדין "בזכות השבת שפייסה בעבורו". עוד בבראשית רבה יא ה בוויכוח בין טורנוסורופוס ורבי עקיבא "מה יום מיומים? מה שונה יום שבת מכל יום?" ותשובתו של רבי עקיבא מהמן שלא ירד בשבת, מנהר סמבטיון שנח בשבת ומהמתים (אביו של טורנוסורופוס) שלא עולים באוב "כל ימות השבוע אנחנו נדונים ובשבת אנו נחים". ושם מתגלגל הנושא גם לכך שבשבת נושבות רוחות ויורדים גשמים! אבל בדרשה זו הדברים ברורים ביותר. אין שביטה של צדק, משפט ודין ולוא לרגע אחד בעולם. אדרבא, לשבת יש את תוספת הדינים וההלכות והאיסורים שלה. ראו בקטע קודם במדרש שם על חשיבות שמירת השבת "כל המשמר שבת אחת כתקנה, מעלה עליו הכתוב, כאלו שימר כל השבתות מיום שברא הקב"ה את עולמו עד שיחיו המתים, שנאמר: ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת לדורותם ברית עולם". וכן: "כל המשמר את השבת כאלו עשה השבת, שנאמר: ושמרו בני ישראל את השבת לעשות את השבת". וכן: "אות היא לעולם. מגיד שאין השבת בטלה מישראל לעולם" ועוד. ועל רקע זה בולטת פתיחת הדרשה שם "ושמרו בני ישראל את השבת. זה הוא שהיה רבי נתן אומר, חלל עליו שבת אחת, כדי שישמור שבתות הרבה". "הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט", למי ששומר שבת כהלכתה וגם למי שמחלל את השבת מטעם פיקוח נפש. ראו דברינו חלל עליו שבת אחת בפרשת כי תשא.

²⁷ השור המיסטי החד-קרן שקרנותיו קודמות לפרסותיו שאדם הראשון הקריב, עפ"י חז"ל. ראו אבות דרבי נתן נוסח א פרק א, בבלי שבת כח ע"ב, עבודה זרה ח ע"א, חולין ס ע"א ועוד.

²⁸ אולי טוב יותר שקיים מצוות יישוב ארץ ישראל, מצוות התלויות בקרקע והפריש מעשרות כפי שמובא במדרשים רבים.

הקב"ה אהבה גמורה והשוה את שמש לשמו הגדול. עליהם הוא אומר: "אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה' (תהלים קיט א), ואומר: "הצור תמים פעלו" (דברים לב ד), ואומר: "האל תמים דרכו" (תהלים יח לא).²⁹

רשב"ם דברים לב ד פרשת האזינו – צידוק דין היסטורי³⁰

הצור תמים פעלו - שירה זו לְעֵד היא. לפיכך מדברת השירה אחר שיבא לישראל פורענות חטאתם, הצור תמים פעלו, בכל פורענות שהביא עליכם צדיק וישר הוא כמו שמפרש והולך שהטיב לכם מכמה עניינים, והם: "וישמך ישורון [וגו'] ויטש אלוה עשהו".³¹

רמב"ן דברים לב ד פרשת האזינו – צור תמים בדין ואל אמונה במשפט ברחמים

הצור תמים פעלו - רמז למדת הדין. ואמר "תמים פעלו", כי הפועל הבא ממנו תמים ושלם לא ימוט ולא ישתנה לעולם. כי כל דרכיו משפט - הרחמים הם, ולא תבוא בפועל חסרון אך במשפט, כי המשפט לאל אמונה. ואין עול בצור, והמשפט צדיק והצור ישר:³²

שבת שלום מחלקי המים

מים אחרונים: ראו נוסח ברכת אבלים בסידור רב עמרם גאון (הרפנס) ברכת אבלים: "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם דיין הרחמים, שופט האמונות, שדננו בדיני אמתו, ככתוב הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט, אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא, ברוך אתה ה' מנחם אבלים". ראו דברינו [ברכת אבלים](#) במיוחדים.

²⁹ כבר הארכנו לדון במוטיב האבות שקיימו את התורה בדברינו [קיימו האבות את התורה](#) בפרשת תולדות. ראו גם דברינו [תמים תהיה עם ה' אלוהיך](#) בפרשת שופטים, שם הבאנו גם את שיר ההלל לתמימי הדרך במדרש תהלים (בובר) מזמור קיט – אשרי תמימי דרך: " ... ואף משה כן אמר לישראל: מבקשים אתם שיהא הקדוש ברוך הוא עמכם? תפסו תמימות של אברהם, שהתמימות יפה לפני הקדוש ברוך הוא, שנאמר: תמים תהיה עם ה' אלהיך (דברים יח ג), כמו שהוא תמים, שנאמר: הצור תמים פעלו (דברים לב ד), ותורתו תמימה, שנאמר: תורת ה' תמימה (תהלים יט ח), אף דוד פתח וקילס: אשרי תמימי דרך". ולא באנו כאן אלא לחבר את הדברים עם "הצור תמים פעלו" שבפרשתנו. בבחינת "מה הוא תמים אף אתה תמים" (הרחבה שעשו הראשונים, כד הקמח אמונה, על דברי הגמרא בסוטה יד: "מה הוא מלביש ערומים ... אף אתה הלבש ערומים; הקב"ה ביקר חולים ... אף אתה בקר חולים; הקב"ה ניחם אבלים ... אף אתה נחם אבלים"). תורת ה' תמימה שמתחילה באבות שהיו תמימי דרך וסופה בשירה הקוראת לקבלת האמונה התמימה של "הצור תמים פעלו". ראו גם איך הדרשן 'מגניב' במכוון או לא במכוון את הפסוק "האל תמים דרכו" מהפסוק השבת עורכי המדרש מפנים לפסוק בתהלים יח לא, אבל הוא פסוק זהה לחלוטין עם הפסוק המקביל בשמואל ב כב לא.

³⁰ התמקדנו במדרשים, נשלים במעט פרשני המקרא (את רש"י ראינו בראש דברינו).

³¹ שירת האזינו היא לעד לעם ישראל ולעדות כפי שמצוי במקרא עצמו, דברים לא יט-כא: "וְעַתָּה כְּתָבוּ לְכֶם אֶת הַשִּׁירָה הַזֹּאת וְלַמָּדָה אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שִׁימָה בְּפִיהֶם לְמַעַן תִּהְיֶה לִי הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְעֵד בְּבְנֵי יִשְׂרָאֵל: כִּי אֲבִיאֲנֹה אֶל הָאָדָמָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתָּי זִבַת הַלֵּב וְדָבַשׁ וְאָכַל וְשָׁבַע וְדָשֵׁן וּפְנָה אֶל אֱלֹהִים אֲחֵרִים וְעִבְדוּם וְנִאֲצוּנִי וְהִפַּר אֶת בְּרִיתִי: וְהָיָה כִּי תִמְצָאֲנָה אֶת רַעוֹת רַבּוֹת וְצָרוֹת וְעָנְתָה הַשִּׁירָה הַזֹּאת לְפָנָיו לְעֵד כִּי לֹא תִשְׁכַּח מִפִּי זִרְעוֹ כִּי יִדְעֵתִי אֶת יִצְרוֹ אֲשֶׁר הוּא עֲשָׂה הַיּוֹם בְּטַרְם אֲבִיאֲנֹה אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי". רשב"ם מדגיש את המהלך ההיסטורי ארוך הטווח שמתאר כאן מעגלים של הטבה לעם ישראל – שובע ודשן שמביא לקלקול – פורענות בגין החטאים – הצדקת הדין: "הצור תמים פעלו". ושוב הטבה וכו'? נראה ששירת האזינו כמו ספר דברים כולו ובעיקר סופו, דברו מאד ללב העם היהודי בגלות שניסה להיאחז בכל שביב הסבר ותקוה. כך גם בדורו ותקופתו של רשב"ם. מעניין מה היה אומר אילו ראה את הדורות האחרונים של שואה (יש צידוק דין בשואה?) ותקומה שהיא הטבה גדולה מאד.

³² התקשינו מאד בפירוש זה של רמב"ן ולא מצאנו סיוע במי מפרשיו. אך ננסה, ושואבי המים יוסיפו וילמדונו לקח. רמב"ן עורך חלוקה ביד אמן בין שני חלקי הפסוק, בין "הצור" ש"פעלו" הוא "תמים ושלם בל ימוט", ובין "אל אמונה" שכל דרכיו הם "משפט". נראה אפילו שרמב"ן מחלק את הפסוק לשלושה ובאופן הבא: "הצור תמים פעלו - כי כל דרכיו משפט אל אמונה - ואין עול צדיק וישר הוא" (אפשר אפילו לחלק לארבעה). יש הבדל בין "צור" ובין "אל אמונה", בין "תמים פעלו" ובין "דרכיו משפט", בין "צדיק" ובין "ישר". לתוך הקלחת הזו משלב רמב"ן את מידת הדין שהיא בצד "הצור"- "תמים פעלו" - "צדיק ואין עול" (שמתחבר חזרה ל"צור"), ואילו מידת הרחמים קשורה ב"אל אמונה" ש"כל דרכיו משפט". הדין שקשור ב"צור תמים פעלו" הוא "שלם לא ימוט ולא ישתנה לעולם" – "אין עול בצור" – הוא גם "הישר". ודווקא במשפט שיסודו ב"אל אמונה" ניתן לחסר במידת הרחמים – שהוא ה"צדיק". ונראה שאפשר להביא סיוע רב לרמב"ן ממדרש ספרי לעיל (שרמב"ן וודאי הכיר ומרבה לצטט ממנו): "כי כל דבריו משפט - יושב עם כל אחד ואחד בדין ונותן לו מה שהוא ראוי לו. אל אמונה - שהאמן בעולם ובראו". ובפסיקתא רבתי פיסקא מ - בחודש השביעי: "ה' חפץ למען צדקו - שהוא חפץ להצדיק בריותיו". ובריאית העולם לא הייתה נעשית אם לא ששיתף הקב"ה את מידת הרחמים עם מידת הדין. וכך גם בריאת האדם, כאשר הקב"ה השליך את האמת ארצה על מנת לברוא את האדם (בראשית רבה ח ה). ונראה לסכם במשפט אחר של רמב"ן למהות הימים הנוראים אחר כותלנו: "ראש השנה יום דין ברחמים ויום הכפורים יום רחמים בדין" (רמב"ן ויקרא כג כד פרשת אמור).